

ENTÄPÄ JOS...

VAIHTOEHTOHISTORIAN VIEHÄTYS

Pasi Karppane, Vesa Lehtinen ja Leila Paananen

Vaihtoehtohistoria on science fictionin alalaji, joka spekuloi historiassa tapahtuneilla muutoksilla sekä niiden kuvitelluilla vaikutuksilla. Periaatteessa kaikki sf/f-kirjallisuus perustuu todellisuudella ja spekulointiin kysymykseen "mitä jos". Vaihtoehtohistoria esittää saman kysymyksen, mutta suuntaa katseensa menneisyyteen. Mitä jos jokin asia tuntemassamme historiassa olisi mennyt toisin?

Mitä vaihtoehtohistoria on?

Miriam Allen Fordin määritelmän mukaan "tieteiskirjallisuus käsittelee todennäköisiä mahdollisuuksia, fantasiasia uskottavia mahdottomuuksia". Tätä määritelmää pohjana käyttäen voisi sanoa vaihtoehtohistoriatarinoiden sijoittuvan kahden edellämainitun genren välimaastoon. Vaikka

se lasketaankin yleensä enemmän scifin piiriin kuuluvaksi perustessaan historialliseen ekstrapolointiin, saattavat skenariot, joihin kirjoittajat päätyvät, olla varsin fantastisia.

Vaihtoehtohistorioista puhuttaessa turvaudutaan usein tuttuun "Entä jos Saksa olisi voittanut toisen maailmansodan?" -esimerkkiin,

johon muun muassa johon Philip K. Dickin romaani **Oraakkelin kirja** (1962) perustuu. Aiheena vaihtoehtohistoriascifi on kuitenkin huomattavasti laajempi kenttä. Pituudestaan huolimatta tämänkään artikkelin tarkoituksena ei ole antaa kaikenkattavaa kuvaa, vaan ainoastaan raapaista aihetta.

Suomessa vaihtoehtohistoriakirjallisuus ei ole koskaan nauttinut suurta

suosiota, mahdollisesti meillä vallitsevan vahvan realismin perinteen takia. Monien muiden esimerkkien tavoin myös historia nähty Suomessa vakavana asiana, jolla ei sovi leikkiä.

Suuressa maailmassa tällä scifin alalajilla on kuitenkin pitkät perinteet ja etenkin USA:ssa se on suuren rahan bisnestä. Varsinaisena tieteiskirjallisuuden alalajina voi sanoa syntyneen 1930-luvulla, joskin jo 1800-luvun puolelta löytyy joitain lajityypin edustajia. Vaihtoehtohistoria-alalajin tarinoille on USA:ssa olemassa jopa oma kirjallisuuspalkintonsa, *Sideways award*, joka on jaettu vuodesta 1995. Palkinto on saanut nimensä *Murray Leinsterin* novellin **Sidewise in Time** (1934) mukaan.

Kirjallisena alalajina vaihtoehtohistoria sivuaa niin sanottua kontrafaktuaalista historian tutkimusta. Nimensä mukaisesti kyseessä on historian tutkimus, joka pohtii sitä, mitä jossain historian vaiheessa olisi saattanut tapahtua. Tavoitteena on etsiä syitä tapahtumille ja pyrkiä ymmärtämään, *miksi* elämme sellaisessa maailmassa kuin elämme. Joskus historiallisten tapahtumien merkityksen ymmärtää selkeämmin, kun niitä tarkastelee mahdollisia vaihtoehtoja vasten.

Kontrafaktuaalisessa historian tutkimuksessa ei kuitenkaan ole kyse proosasta, vaan historiallisista esseistä. Myös tällä kirjallisuuden lajilla on pitkät perinteet, vaikka se ei olekaan nauttinut meillä suurta suosiota. Kontrafaktuaalista päättelyä harrasivat aikanaan kaksi Britannian pääministeriä, *Benjamin Disraeli* ja *Winston Churchill* sekä nytemmin monet valtavirran kirjailijat, muun muassa *Philip Roth*.

Oma variaationsa vaihtoehtohistoria-aiheesta on tarinatyyppi "mitä jos taikuus toimisi". Tällöin tarina itsessään voi olla naamioitua standardifantasiaa, vain sillä erotuksella, että siinä leikitellään historiallisilla tapahtumapaikoilla ja henkilöillä.

Puhuttaessa vaihtoehtohistorioista on niinkään vedettävä raja sen sekä sf/f:n kenttää sivuavan, niin sanotun "salainen historia" -lajityypin välille. Tähän lajityyppiin kuuluvissa tarinoissa leikitellään historialla antamalla meidän tuntemillemme tapahtumille uusia selityksiä, lähtien historiallisten henkilöiden välillä olevista

salaisista ihmissuhdeongelmista salaliittoihin ja okkultismiin.

Vaihtoehtohistoria-lajityyppiä läheisesti sivuava tieteiskirjallisuuden haara ovat aikamatkailutarinat, joissa päädytään tavalla tai toisella vaikuttamaan historiallisiin tapahtumiin. Tällöin vaihtoehtohistorian voi siis sanoa syntyvän aikamatkustuksen tuloksena, aikamatkaajan tarkoituksella tai tahtomattaan muutettua historian kulkua. Kirjoittajalle tämä kieltämättä tarjoaa suuremmat vapaudet kuin puhtaasti vaihtoehtohistoriatarinat, koska tällöin aikamatkaajaa voi käyttää havainnollistamaan syntynyt muutos ja sen syy.

Miten historia toimii?

Siitä miten historia toimii, on useampiakin koulukuntia. Onko historia kaoottinen tapahtumien vyöry, jossa pienikin muutos voi muuttaa tapahtumien kulun toisenlaiseksi, kuin perhosen siivenisku sään? Vai koostuuko historia suurista linjoista, joihin yksittäisen ihmisten tekemiset eivät vaikuta? Tästä eivät historioitsijatkaan ole yhtä mieltä.

Mahdollisuuksista ensimmäinen kyseenalaistaa viime kädessä koko aikamatkailuscifin logiikan. Pelkästään menneisyydessä turistina vieraileminen kun muuttaisi väistämättä tapahtumien jatkumoa ja vaikuttaisi välillisesti siihen, että tietyt ihmiset eivät koskaan tapaa. Näin historia muuttuisi, huolimatta siitä, että menneisyydessä vierailija ei tapaisikaan ketään aikakauden merkkihenkilöitä.

Toisaalta historiassa on kyse aina myös suuremmista linjoista kuin yhden ihmisen tekemisistä. Ensimmäistä maailmansotaa ei toisissa olosuhteissa olisi lainkaan käyty, arkkiherttua Ferdinandin murhasta huolimatta, eikä näin välttämättä toistakaan. Kummankin maailmansodan syttymiseenhän vaikutti merkittävässä määrin aikakauden poliittinen tilanne.

Teutoburgin metsän taistelun, joka on nähty alkuna sille, että Rooman valtakunnan laajeneminen pohjoiseen pysähtyi, lopputuloksen muuttuminen ei olisi vaatinut kuin sitä johtaneen sotapäällikön vaihtaminen aavistuksen verran kokeilempeaan. Kokonaan toinen seikka

on, että syitä laajenemisen pysähtymiseen oli muitakin.

Lisäksi on otettava huomioon, että historialliset muutokset kasautuisivat nopeasti, alkaen siitä että meidän maailmassamme eläneitä ihmisiä ei olisi edes syntynyt tai he olisivat kuolleet ennen aikaansa. Toisaalta tässä maailmassa kuolleet olisivat voineet hyvinkin jäädä eloon. Monesta Dresdenin pommituksessa kuolleesta olisi saattanut tulla sodanjälkeisen Saksan merkkihenkilö.

Mitä pitemmälle tapahtumien ketju etenee, sitä enemmän on otettava huomioon eri muuttujia. Jos lähtökohdaksi ottaisi vaikkapa vain kaksi sataa vuotta sitten tapahtuneen muutoksen, meidän päiviimme tultaessa niin tuntemiamme historiallisia henkilöitä kuin meitäkään ei olisi todennäköisesti olemassa. Tässä tulee vastaan aiheen rajauksen tarve, sillä kukaan yksittäinen kirjoittaja ei voi ajatella kaikkea, eikä se edes ole hänen tehtävänsä.

Sattumalla on viime kädessä sormensa pelissä jo ennen syntymäämme. Siinä, tuleeko lapsesta tyttö vai poika, ei geneettisesti ajatellen ole suurta eroa, puhumattakaan siitä minkä yhdistelmän muita vanhempiemme perintötekijöitä hedelmöityksen hetkellä saamme. Toisin sanoen se, näytäkö juuri sinä itseltäsi etkä veljeltäsi tai siskoltasi, on silkkaa arpapeliä.

Hurjimmillaan spekulatiot voivat taas viedä niin kirjoittajan kuin lukijankin melko kauas tuntemastamme todellisuudesta. Mantereet voisivat sijoittua toisin, sukupuuttoon kuolleet lajit selvitä nykyihmisestä, kansainvaellukset ja uskontojen leviäminen suuntautua toisaalle. *Neil F. Cominsin* toimittaman **What if the Moon Didn't Exist** (1993) -kirjan esseissä spekuloidaan millaisessa maailmassa eläisimme, jos vaikkapa Auringon tai Maan mittasuhteet olisivat toiset.

Aina mittakaavan ei tarvitse olla noin mahtava. Esimerkiksi populaarikulttuurin historia on täynnä vähältä piti -tapauksia, jotka avaavat ovia mahdollisiin maailmoihin, jotka eroavat omastamme pienellä, mutta merkittävällä tavalla.

Entä jos *Tom Selleck* olisi suostunut Indiana Jonesiksi? Entä jos *Jerry Siegel* ja *Joe Shuster* eivät olisi saa-

neet myytyä vuonna 1938 hassua viitasankariaan nimeltä *Superman* sen monta kertaa hylänneelle kustantajalle? Entä jos *Norma Jean Dougherty* olisi pysynyt kiltisti kotirouvana, *Farrokh Bulsara* keskittynyt kuvataiteisiin *Queen*-yhtyeensä sijasta tai *Louise Cicconesta* ei olisi koskaan ehtinyt tulla *Madonnaa*?

Vastaavia ajatusleikkejä voisi harastaa myös omista suurmiehistämme. Entä jos *Alvar Aalosta* olisikin tullut lääkäri ja *Arvo Ylpö*stä arkkitehti? Entä jos *Mannerheim* olisi saanut surmansa Aasian-retkellään? Nuori *Jean Sibelius* taas oli hyvin lähellä menettää lapsena henkensä varomattoman leikin seurauksena. Kysymyksen voi esittää myös kääntäen ja kysyä kuinka monta potentiaalista suurmiestä Suomi on menettänyt kevätyjähin?

Haasteet ja sudenkuopat

Vaihtoehtohistoria sekä aikamatkailuscifi ovat vanhoja ja taajaan harrastettuja lajityyppejä, joten myös kliseisiin kompastelun vaara on niiden parissa suuri. Ovatpa jotkin jopa sitä mieltä, että aikamatkailutarinat ylipäätään ovat klisee, joiden kohdalla

tulisi olla tarkkana. Toisaalta tässäkin pätee vanha sääntö: kliseet ovat vaarallisimmillaan silloin kun kirjoittaja ei itse tajua niitä sellaisiksi.

Aikamatkailukliseistä suurin lienee tarinatyyppi, jossa päähenkilö vieraillee menneisyydessä ja päätyy omaksi isäkseen. Tälle ja aikamatkailuscifin monille muille kliseille naureskeltiin televisiosarja **Star Trek: Deep Space Ninen** jaksossa "Trials and Tribulations". Tarinassa aseman miehistö joutuu keskelle 60-luvun alkuperäisen Star Trekin jaksoa. Kehystarinassa kapteeni Sisko tekee matkasta selkoa laivaston tiukkailemisille aikavalvontaviranomaisille.

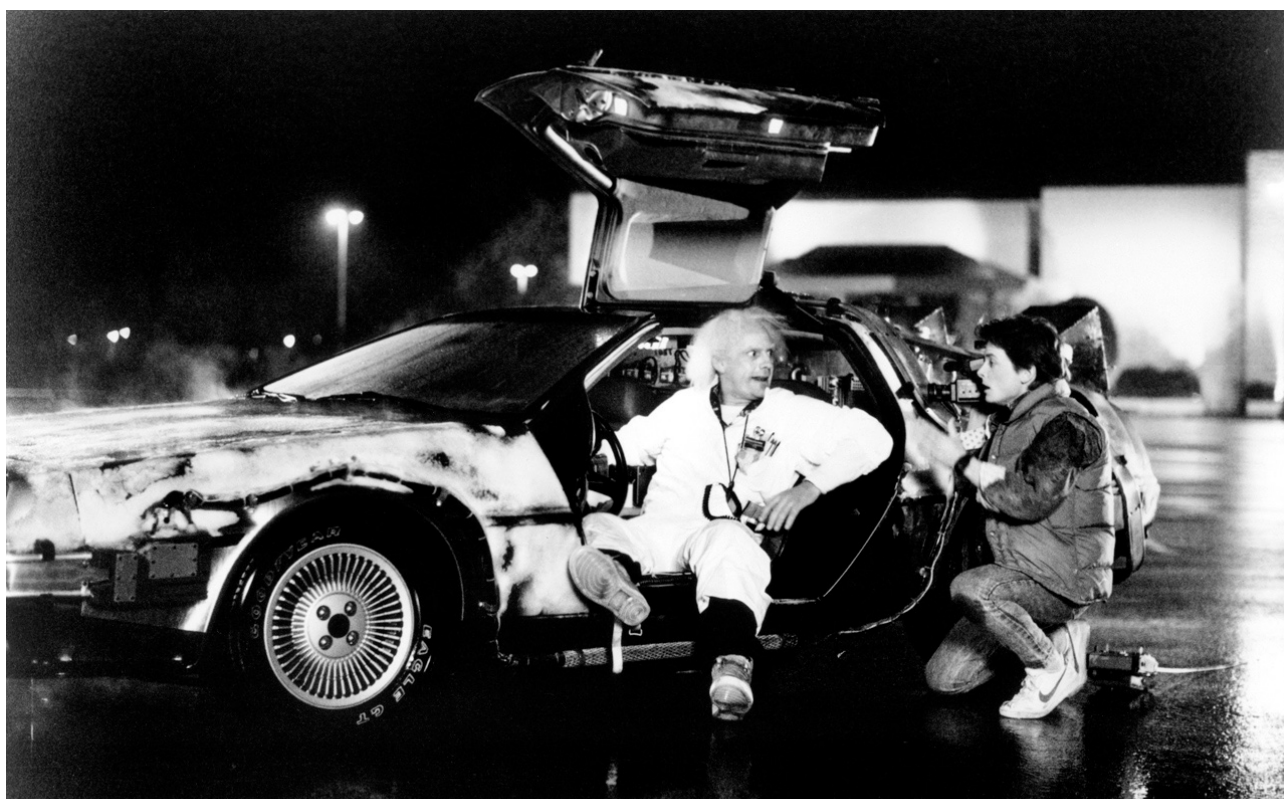
Puhtaan vaihtoehtohistoria-lajityypin taustalla voi sanoa olevan ennen kaikkea kirjoittajien oma kiinnostus historiaan ja halu spekuloida uhkakuvilla tai mahdollisuuksilla, joihin historian virta olisi saattanut viedä. Kirjoittajilta vaaditaan paitsi tietämystä aikakaudesta josta kirjoittaa, myös taitoa saada kaunokirjallisuuden kirjoittaminen ja vaihtoehtohistoriallinen pohdiskelu, taide ja tiede, kohtaamaan.

Oma taiteenlajinsa vaihtoehtohistoriatarinoiden kirjoittamisessa onkin tiedon siitä, että eletään muut-

tuneessa maailmassa, livauttaminen luontevalla tavalla mukaan tarinaan. Helposti tuloksena kun on infodumppia ja luontevia "*Niin, kuten tiedämme, sen jälkeen kun Neuvostoliitto miehitti Suomen 1941, on elämämme ollut hirveää*" -tyyppisiä kahvipöytäkeskusteluja.

Puhtaimmillaan vaihtoehtohistoriatarinassa ei tule ainoastaan esitellä maailmaa, jossa tapahtumat ovat menneet toisin, vaan myös määrittää piste, jossa historia on lähtenyt kulkemaan eri polkua ja mielellään jopa syy muutokselle. Englanninkielinen termi tälle on *point of divergence*, jonka voisi suomentaa vaikkapa muutos- tai avainkohdaksi. Tämä tulisi myös pystyä jollain tavalla ujuttamaan luontevasti tekstiin.

Kansallisista lähtökohdista kirjoitettu vaihtoehtohistoriointi saattaa myös olla lukijalle varsin haastavaa ja edellyttää hyvää tietämystä historiasta. Tämä on nähtävissä etenkin amerikkalaisten kirjoittajien spekuloidessa oman maansa historiallisilla käänteillä. Jos USA:n historian kiemurat Alamon taisteluineen eivät ole hallussa, saattaa lukija tarinan jälkeen olla epätietoinen siitä, mikä tarinassa lopulta meni eri tavalla.

© Universal Studios

Täydellä höyryllä historiaan! M. Emmet Brown (Christopher Lloyd) esittelee keksimäänsä aikakonetta Marty McFlylle (Michael J. Fox) elokuvassa *Paluu tulevaisuuteen* (1985).

Eräs varsin suosittu variaatio aikamatkailu- ja vaihtoehtohistoria-alalajin sisällä ovat tarinat, jossa toisenlaisesta historiasta lähtenyt matkaaja saa aikaan meidän maailmamme historian. Esimerkkinä voisi mainita esimerkiksi *Ward Mooren* romaanin **Bring the Jubilee** (1953), jossa aikamatkaaja päätyy muuttamaan Gettysburgin taistelun kulun sellaiseksi kuin me sen tunnemme.

Samantapaisen perusidea on kyseessä myös varhaisessa kotimaisessa klassikossa, *Eija Elon* novellissa **Napoleonin vaihtoviikot** (Portti 3/83). Siinä tarinan päähenkilö, lähitulevaisuudessa elävä ja rukkaset tyttöystävältäään saanut nuorukainen lähtee aikaturistiksi menneisyyteen merkityksettömän korsikalaisupseerin nahkoihin ja alkaa muuttaa historiaa.

Myös Jeesusuksen syntymä on hoidettu niin aikamatkailijoita kuin kirjoittajiaakin. Jeesusta on käyty milloin tappamassa, milloin tapaamassa, milloin saattamassa alulle, milloin ohjaamassa historiaa takaisin raiteille, milloin aikamatkaajan päätyessä itse ottamaan Nasaretilaisen puusepän paikan.

Yksi alan tunnetuimpia edustajia on *Garry Kilworthin* novelli **Let's go to Golgotha** (1975), joka kertoo Jeesusuksen ristiinnaulitsemista seuraamaan lähtevästä aikaturistiryhmästä. Ennen lähtöä turisteille toimitetaan, että näiden on käyttyädyttävä aikakauden asukkaiden tavoin. Lopussa lukijan annetaan ymmärtää, että ne, jotka vaativat vapaaksi Barabbaan Jeesusuksen sijasta, eivät itse asiassa olleet aikakauden asukkaita, vaan saamiensa ohjeiden mukaan käyttäytyviä aikaturisteja.

Aina ei tarvita edes aikakonetta. Oman lajinsa vaihtoehtohistoriallisen kliseen muodostavat tarinat, jossa erilaisessa maailmassa elävä ihminen pohdiskelee, mitä historiassa olisi voinut tapahtua ja päätyy meidän maailmamme tapahtumiin.

Tähän perustuu muun muassa *Fritz Leiberin* novelli **Catch That Zepelin!** (1975). Novellissa spekuloidaan muun muassa sillä, miten hirveässä maailmassa eläisimme, mikäli *Albert Einstein* ja *Marie Skłodowska* eivät olisikaan päätyneet naimisiin ja ilmailuateknologia tästä syystä jäänyt polkemaan lapsenkenkiinsä.

Älä tallaa sitä hyttystä!

Teknisesti tarkasteltuna aikamatkailutarinoissa on havaittavissa kaksi päätyyppiä tai pikemminkin teoriaa siitä, miten aika toimii. Toisen käsityksen mukaan historia on yksi jatku-mo ja menneisyydessä tapahtuneet muutokset näkyvät suoraan nykyisyydessä, uuden historian pyyhkiessä pois vanhan.

Aiheen tunnetuin sovellus lienee *Ray Bradburyn* novelli **A Sound of Thunder** (1952), jossa jurakaudelle matkaavia aikaturisteja varotaan muuttamasta menneisyyttä millään tavoin. Ajatuksena on, että pienikin muutos menneisyydessä, vaikkapa hyönteisen päälle astuminen, voi muuttaa tulevaisuutta arvaamattomalla tavalla. Kyseistä scifi kliseetä on sittemmin parodioitu rakkaudella populaarikulttuurissa.

Toinen hyvä esimerkki aiheen käytöstä on monien hyvin tuntema elokuvatrilogia **Paluu tulevaisuuteen**. Trilogian toisessa osassahan tulevaisuudesta ostettu, urheilutuloksia sisältänyt kirjanen päätyy menneisyydessä väärin käsiin ja tuloksena on nykyisyyden muuttuminen. Tarina alleviivaa hyvin koko elokuvasarjan läpi kulkenutta teemaa historian herkkyydestä muutoksille ja vastuun ottamisen merkitystä.

Herkullisimpia aiheen sovelluksia lienee sen sijaan *Alfred Besterin* novelli **Men Who Murdered Mohammed** (1958). Tarina kertoo tiedemiehestä, joka saatuaan vaimonsa kiinni syrjähyppystä rakentaa aikakoneen, tarkoituksenaan käydä pyyhkimässä hänet historiasta. Tiedemies kuitenkin hämmentyy huomattavasti olevansa kykenemätön muuttamaan nykyisyyttä millään tavoin – huolimatta siitä, kenet käy menneisyydessä tappamassa.

Poul Anderson puolestaan on kirjoittanut kokonaisen sarjan tarinoita, jossa kuvataan ajan virtaa suojelevien aikapoliisien toimintaa. Historiaan puuttumista suunnittelevien aikarikollisten jäljittämisen kuvaaminen kun mahdollistaa monenlaisen historiallisen spekuloinnin ja kätevästi "infodumpauksen", aivan samaan tapaan kuin dekkaritkin.

Ursula K. LeGuinin romaanissa **Taivaan työkalu** (1971) on niinkään kyse historian muuttamisesta, mutta

hallitsemattomalla tavalla. Aina päähenkilön nähdessä unia maailma muuttuu takautuvasti, uuden historian pyyhkiessä pois vanhan.

Haarautuvien todellisuuksien puutarha

Toisen ajattelutavan mukaan aikalinjoja ei ole vain yhtä, vaan itse asiassa ääretön määrä. Aikalinjat kulkevat kaikki rinnakkain, jokaisen hetken tuottaessa loputtomasti lisää uusia vaihtoehtoisia historiankulkuja. Se, että kukin meistä elää juuri tässä ja nyt on meidän elämässämme tekemien valintojen tulosta.

Ajatus rinnakkaisista todellisuuksista on taustalla muun muassa *Robert A. Heinleinin* suomeksikin julkaistussa romaanissa **Tuomiopäivän komedia** (1984), jossa päähenkilöt joutuvat vuoristoratamaiselle matkalle rinnakkaisesta todellisuudesta toiseen, vailla minkäänlaista mahdollisuutta vaikuttaa asiaan.

Samantapaiseen ideaan perustui Suomessakin nähty tv-sarja **Sliders**, jossa päähenkilöt sinkoutuivat kussakin jaksossa uuteen vaihtoehtoiseen todellisuuteen, toiveenaan löytää lopulta takaisin omaansa. Valitettavasti keho sarja hukkasi konseptin mahdollisuudet melko täydellisesti.

Myös *Star Trek*issä on matkailtu ahkerasti ajassa ja vaihtoehtoisissa aikalinjoissa. **Next Generationin** jaksossa "Cause and Effect" klingoniluutnantti Worf huomaa poukkoilevansa hallitsemattomasti vaihtoehtoisesta todellisuudesta toiseen. Jaksossa "Yesterday's Enterprise" puolestaan aikarepeämä saa historian luiskahdamaan sijoiltaan ja tuloksena on todellisuus, jossa Enterprise on sotalaiva ja sota klingoneja vastaan edelleen käynnissä.

Sarjan sisäiseen maailmaan on jopa syntynyt oma vaihtoehtoinen, ns. "peilitodellisuus"-jaksoihin perustuva jatkumonsa, joka on tuntemamme *Star Trek* -todellisuuden synkempi versio. Peilitodellisuudessa on vierailtu jokaisessa *Star Trek* -sarjassa, Next Generationia lukuun ottamatta. Toistaiseksi viimeisimmässä sarjassa eli **Enterprisessä** lopulta paljastetaan, miten kyseinen aikalinja alun perin syntyi.

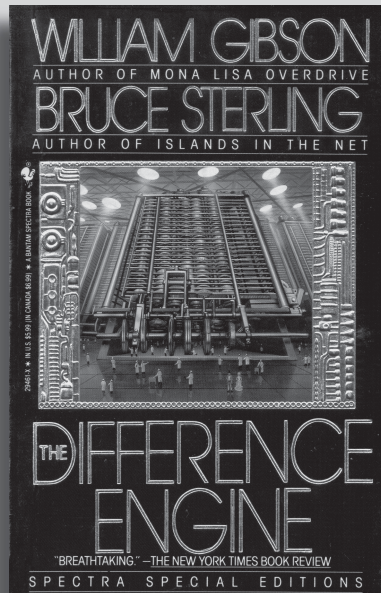
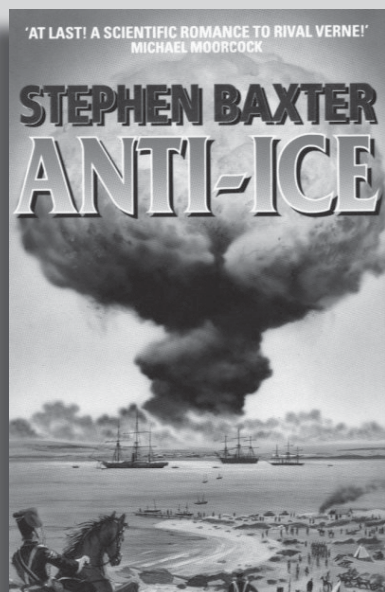
Ajatuksella rinnakkaisista aikalinjoista leikittelee myös *Bruce Sterlin-*

gin novelli **Mozart in Mirrorshades** (1985), joka on julkaistu suomeksi koelmassa **Peililasit** (1990). Tarinassa tulevaisuuden ihmiset ovat tehneet aikakoneteknologian avulla 1700-luvusta siirtomaansa ja käyttävät sitä kuin kolmatta maailmaa ikään. Aikamatkaajat eivät suinkaan sotke omaa historiaansa, sillä tuloksena on ainoastaan rinnakkainen todellisuus. Käytännössä Sterlingin novelli siis kääntää Andersonin ajatuksen päälaelleen.

Höyryä, tykkeitä ja terästä

Puhdasverisessä vaihtoehtohistoriassa ei kuitenkaan tarvita aikamatkustusta, rinnakkaismaailmoja tai varsinaisia fantasiaelementtejä. Historian kulku on yksinkertaisesti mennyt toisin kuin omassa historiassamme. Itse tarinassa ei tällöin tarvitse olla minkäänlaista fantastista elementtiä, vaan kyseessä voi olla täysin arkirealistinen tarina, joka vain tapahtuu toisenlaisen historiankulun tuloksena syntyneessä maailmassa.

Tarina voi näin perustua johonkin muuhun kirjallisuuden lajiin ja kyseessä olla vaikkapa dekkari, jossa tutkitaan, kuka tappoi Einsteinin, romanssiin jossa kerrotaan miten *Elizabeth I* tapasi elämänsä miehen tai kyseessä olla kuvaus toisesta maailmansodasta, jossa neuvostoliittolaiset ja saksalaiset ovat samalla puolella. Periaatteessa spekuloinnin pitäisi perustua yhteen muutokseen, joka vaikuttaa tuleviin tapahtumiin.

Suuri osa tieteiskirjallisuudesta on perinteisesti keskittynyt tulevaisuuteen ja niin kutsuttujen kovien tieteiden ja teknisen kehityksen vaikutuksen arviointiin. Myös monet vaihtoehtohistoriat ovat keskittyneet teknisiin yksityiskohtiin, kuten erilaisiin aseisiin ja niiden aiheuttamiin muutoksiin.

Entä jos *Heron Aleksandrialaisen* höyrykonekokeilut olisivat johtaneet höyryvoiman ja rautatien syntyyn antiikin aikana? Olisiko rautatein yhdistetty Rooman imperiumi pysynyt kauemmin kasassa ja ehkäisnyt tehokkaammin kapinat syrjäisissä provinseissa, saaden muun muassa erään nasaretilaisen saarnaajan miettimään uudemman kerran uravalintaansa ja palaamaan kotikyläänsä puusepäksi?

William Gibsonin ja *Bruce Sterlingin* tunnetussa, alan perusteoksiin kuuluvassa romaanissa **Difference Engine** (1992) puolestaan spekuloidaan ajatuksella, että *Charles Babbage* olisi aikanaan saanut mekaanisen laskukoneensa toimimaan, mikä olisi johtanut jättimäisiin tietokoneisiin viktoriaanisena aikana. 1800-lukua ja futuristisia elementtejä yhdistävä *steampunk* on sittemmin osoittautunut genrenä yllättävänkin elinvoimaiseksi.

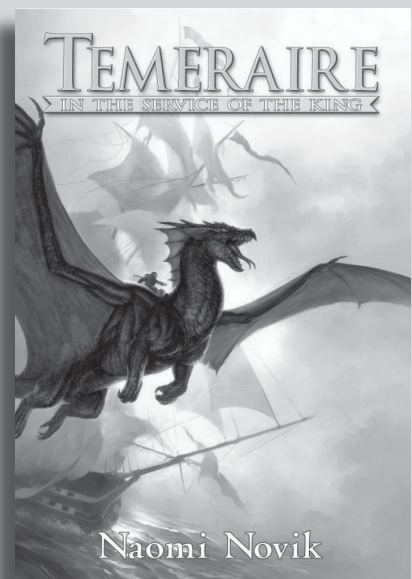
Varsin yleinen tapa vaihtoehtohistoriaromaanien kirjoittajien keskuudessa on myös perustaa tarina muutoksiin joissain dramaattisessa historiallisessa käänteessä, kuten ratkaiseviksi katsotussa taistelussa. Tämän johdosta monet vaihtoehto-

historiat ovatkin varsin sotilashistoriapainotteisia.

Ottaen huomioon, kuinka paljon koko maailman historiassa riittäisi spekuloitavaa, ovat monet vaihtoehtohistoriat kuitenkin seuranneet varsin tuttuja latuja. Etenkin anglosaksiset kirjailijat liikkuvat paljolti samoissa aiheissa, joista käytetyimpiin kuuluvat uudelleen taistellut Yhdysvaltojen sisällissota ja toinen maailmansota. Varsinkin amerikkalainen *Harry Turtledove* on kunnostautunut näillä aloilla.

Myös erilaisten sotilaallisten imperiumien, etupässä juuri Rooman imperiumin säilyminen koossa kauemmin kuin meidän historiassamme, on epätodennäköisyydestään huolimatta aina houkutelut kirjoittajia. Esimerkkinä tästä mainittakoon *Robert Silverbergin Roma Eterna* -romaanisarja ja *Somtow Suscharitkulin* novelli **Aquila** (1982), jossa roomalaiset taistelevat Amerikan mantereella intiaaneja vastaan. Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon, että saunalla on novellissa merkittävä rooli.

Eräänlaista steampunkia on myös *Stephen Baxterin* romaani **Anti-Ice** (1994), joka sijoittuu Krimin sodan päiviin, 1800-luvun puoliväliin. Romaanissa maapallolle meteorin mukana päätynyt, antimaterian lailla käyttäytyvä aine saa aikaan ydinenergiaa muistuttavan voimalähteen. Englantilaiset päätyvät käyttämään asetta Krimin sodassa venäläisiä vastaan ja tuloksena on Sevastopolin

© New Line Cinema

Lyra ja Roger daemoneineen kävelevät vaihtoehtoisen Oxfordin katoilla Philip Pullmanin Kultainen kompassi -romaanisarjan ensimmäisestä osasta tehdyssä elokuvaversiossa.

häviäminen taivaan tuuliin sienipilven mukana.

Naomi Novikin **Temeraire**-romaanisarjassa, jonka ensimmäinen osa ilmestyi hiljattain suomeksi nimellä **Kuninkaan lohikäärme** (2008), puolestaan kerrotaan Napoleonin sodista, sillä erotuksella, reaali maailmaan, että sodan osapuolilla ovat käytössään lohikäärmeilmavoimat.

Varsin puhtaasta steampunk-maailmasta on kyse myös vastikään elokuvaksikin siirtyneessä Philip Pullmanin Kultaisessa kompassissa. Lyran Oxford, josta kirjasarja käynnistyy, ei ole meidän historiamme Oxford ja muutenkin sarjassa loikitaan aktiivisesti todellisuuksien välillä, toisessa osassa jopa niinkin yksinkertaisesti kuin leikkaamalla veitsellä aukko maailmojen välille.

Varsin kauas puhtaasta vaihtoehtohistoriata päädytään Colin Greenlandin romaanissa **Harmin tiellä**, vaikka se aihetta sivuaakin. Eräänlaiseksi fantastiseksi steampunkiksi luonnehdittavissa olevassa romaanissa kuvataan viktoriaanistyyppistä maailmaa, missä liikkuminen planeetalta toiselle on mahdollista puisilla purjelaivoilla avaruuden muodostavan eetterin halki.

Vaihtoehtoisia merkkihenkilöitä

Historiallisista merkkihenkilöistä jo aiemmissa esimerkeissä mainitut Napoleon Bonaparte ja Adolf Hitler ovat olleet ymmärrettävistä syistä niin aikamatkailu- kuin vaihtoehtohistoriatarinoiden kirjoittajien suosiossa. Edustavathan kumpikin esimerkkejä, jossa yhdellä ihmisellä on ollut poikkeuksellisen merkittävä vaikutus historian kulkuun.

Napoleoniin itse asiassa liittyy yksi varhaisimpia, ellei varhaisin, vaihtoehtohistoria-lajityypin edustajia. Teos on Louis Geoffroy'n vuonna 1836, eli 15 vuotta Napoleonin kuoleman jälkeen kirjoittama, ytimekkäästi nimetty **Histoire de la Monarchie universelle: Napoléon et la conquête du monde (1812-1832)**.

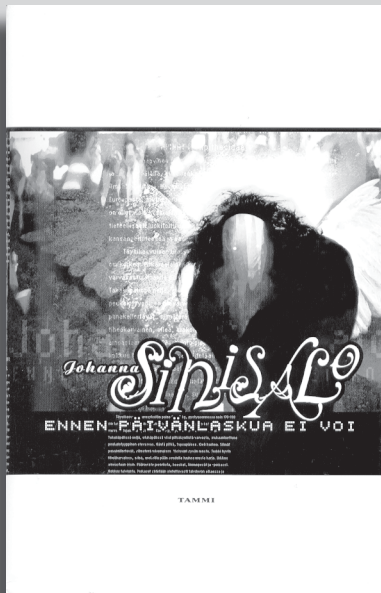
Nimensä mukaisesti kirja kertoo nimensä mukaisesti historiasta, jossa meidän historiassamme katastrofaalinen Napoleonin Venäjän sotaretki paljastuu pelkäksi pahaksi uneksi ja kuinka Napoleon tämän jälkeen valloittaa koko maailman.

Myös Hitlerin vaihtoehtoiset elämäntohtalot ja ylipäätään edellämainittu toinen maailmansota eri käänteineen on kiehtonut kirjoittajia.

Tällainen esimerkki on muun muassa Stephen Fry'n kolmas romaani, valtavirran ja scifin rajalla liikkuva **Making History** (1997), jossa puututaan aikakoneella tapahtumien kulkuun ja estetään Hitlerin syntymä.

Vaihtoehtohistoria-alalajin piiriin voin laskea myös Norman Spinradin kiistellyn teoksen **Iron Dream** (1972), joka vastikään ilmestyi myös suomeksi nimellä **Rautainen unelma** (2008). Kirjan kansien välistähän löytyy toinen teos, Adolf Hitlerin fasistinen fantasiaromaani **Lord of Swastika**. Esipuheessa kirjailija esitellään ja muun muassa kerrotaan hänen seikkailutuaan aikansa Saksan sisäpolitiikassa, muuttaneen USA:han ja päätyneen lopulta scifilehden päätoimittajaksi ja menestyneeksi sf/f-kirjailijaksi.

Myös toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan sijoittuvia vaihtoehtohistorioita on kirjoitettu, vaikka ei läheskään niin paljon kuin edeltäneisiin vuosikymmeniin ja -satoihin. Stephen Baxterin **Voyage** (1997) muun muassa kertoo maailmasta, jossa USA jatkoi presidentti Kennedyn vaikutuksesta avaruushjelmaansa kuulentojen jälkeen ja tuloksena on toteutunut Mars-lento 1980-luvulla.

Viime vuosikymmeninä lajityypin sisällä uuteen suosioon ovat nousseet erilaiset henkilökohtaiset vaihtoehtohistoriat tyyliin "Mitä jos Hillary Clintonista olisi tullut astronautti?". Niin Elvis Presley kuin Kennedyn veljeksetkin ovat ymmärrettävästi kiinnostaneet monia, etenkin amerikkalaisia kirjoittajia. Myös Al Goresta USA:n presidenttinä löytyy tarinoita, kuten myös spekulatioita toteutumatta jääneistä 911-iskuista.

Mielenkiintoinen sen sijaan on tieto *Interzone*-lehdessä vuonna 1995 julkaistusta Edward Morrisin lehtiarikkelin muotoon puetusta novelistista **Imagine**, jossa John Lennonin ammuttua vuonna 1980 Ronald Reaganin tapahtumat alkoivat seurata omia polkujaan, aikaansaaden Barack Obaman valinnan USA:n presidentiksi vuonna 2000.

Suomenkieliseltä puolelta kannattaa tässä yhteydessä erikseen mainita myös Boris Hurtan pitkänovelli, melkein pä pienoisromaani **Olavi Virran paremmat vuodet** (Portti 4/99). Tarinassa spekuloidaan ajatuksella, että kultakurkku Olavi Virrasta olisi historian erilaisten käänteiden johdosta tullut kansainvälisen kokoluokan supertähti ja suomalaisesta iskelmästä samassa aallossa maailmanlaajuista bisnestä.

Kotimaisia vaihtoehtoja

Kuten artikkelin alussa todettiin, Suomessa vaihtoehtohistorioiden kirjoittaminen ei laajemmassa mitassa

kuitenkaan ole nauttinut kovinkaan suurta suosiota.

Mielenkiintoinen poikkeus säännöstä tässä mielessä on Ilkka Remesin esikoisromaani **Pääkallokehrääjä** (1997). Remesin trilleri sijoittuu vaihtoehtoiseen vuoteen 1986, maailmaan jossa jatkosota päättyi toisin ja tuloksena oli Itä-Saksaa muistuttava Suomen Demokraattinen Tasavalta. Valitettavasti Remes selvästi pelästy sci-fikirjailijan leimaa ja on myöhemmissä kirjoissaan pysynyt lajityypistä kaukana.

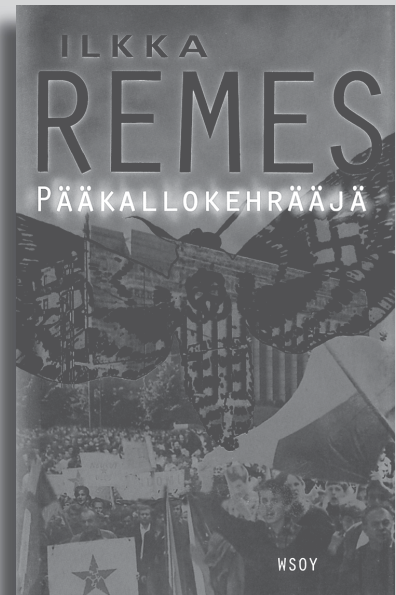
Myös Johanna Sinisalon romaani **Ennen päivänlaskua ei voi** (2000) on eräänlainen vaihtoehtohistoria. Romaanissahan peikot eivät ole suinkaan mielikuvitusolentoja, vaan eläinlaji muiden joukossa. Novelli-puolella löytyy myös muutamia esimerkkejä, edellämämainitun Olavi Virta-tarinan lisäksi, kohtalaisen tuoreena esimerkkinä Portti 3/06:ssä julkaistu, Petri Salinin kirjoittama, kansalaissoidan päiviin sijoittuva **Jäätynyt Kokytos**.

Pääsääntöisesti spekulointia on meillä harrastettu, ei niinkään proosan kuin kontrafaktuaalisen historian tutkimuksen alueella.

Jotkut saattavat edelleen muistaa *Helsingin sanomien* kuukausiliitteessä 90-luvulla julkaistut, *Tarmo Koiviston* kuvittamat artikkelit, joissa spekulointia eri alojen asiantuntijoiden voimin, millaista elämä olisi ollut Suomen neuvostotasavallassa tai toisaalta millaisia vaikutuksia maan kehittymiseen ja esimerkiksi Helsingin asemaan Viipurin jäämisellä osaksi Suomea olisi ollut.

Myös *Historia*-lehdessä on tätä kirjoitettaessa pyörinyt jo pidempään sarja, jossa on spekuloitu historian suurilla käännekohdilla ja niissä tapahtuneiden muutosten mahdollisilla vaikutuksilla. Kesällä 2008 kontrafaktuaalinen pohdiskeilu, tarkemmin sanoen kysymys siitä, mitä olisi tapahtunut jos Suomi olisi jäänyt vuonna 1809 Ruotsille, jopa pääsi lauantai-illan keskusteluohjelma *T-klubin* aiheeksi.

Kirjamuodossa kontrafaktuaalista historian tutkimusta on niin ikään ehtinyt ilmestyä kolmen, Gummeruksen julkaiseman esseekokoelman verran. Kotimaan historiaa on spekuloitu teoksissa **Entäs jos... Vaihtoehtoinen Suomen historia** (2005)

ja sen jatko-osassa **Entäs jos... Lisää vaihtoehtoja Suomen historiaa** (2006). Vuonna 2007 ilmestyi sarjan kolmantena osana Robert Crowleyn toimittama **Entäs jos ... Vaihtoehtoinen maailmanhistoria**.

Mari K. Niemen ja Ville Pernaan toimittaman ensimmäisen kokoelman artikkeleissa analysoidaan Suomen historian käännekohtia 1800-luvulta 1980-luvun alkupuoliskolle. Toiset kirjoittajat keskittyvät yksittäisiin tapahtumiin, toiset taas esittelevät lukuisan joukon asioita jotka olisivat voineet mennä toisin.

Esimerkiksi Osmo Jussila luetellee artikkelissaan "Valtiokehityksen vaihtoehtoja – Miten Suomesta ei olisi tullut valtiota" hengästyttävän määrän mahdollisia kehityskulkuja. Mitä jos Venäjä ei olisi koskaan sotinut Japanin kanssa, jolloin ei olisi puhjennut vuoden 1905 suurlakkoa? Mitä jos neiti Elin Borgström ei olisi-kaan antanut rukkasia apukamreeri Eugen Schaumannille, jolloin tämä ei olisi ampunut kenraalikuvernööri Bobrikovia? Mitä jos Lenin olisi hukkunut Turun saaristossa heikoilla jäillä? Näin nimittäin melkein tapahtui.

Jussilan vaihtoehtoja pelottavin, ainakin Suomen ja suomalaisten kannalta, on kuitenkin se, jos venäläiset olisivat vuonna 1809 hyväksyneet ruotsalaisten ehdotuksen Kokemäenjoesta uudeksi valtioiden rajaksi. Silloin nykyisen Suomen alue olisi jaettu kahtia Ruotsin ja Venäjän kesken, eikä olisi ollut olemassa mitään suuriruhtinaskuntaa, joka

myöhemmin olisi voinut kehittyä itsenäiseksi valtioksi.

Kirjan muissa artikkeleissa pohditaan myös sitä, mitä olisi tapahtunut, jos kuvataidetta olisi pidetty autonomin ajan Suomessa koruompeluun verrattavissa olevana periferimiinisenä toimintana, joka ei miehen arvolla sopinut. Lisäksi kysytään, mitä jos vuoden 1918 sisällissota olisi mennyt toisin, mitä jos Suomesta olisi tullut kuningaskunta, ja mitä jos *Pirkko Työläjärvestä* olisi tullut 1979 pääministeri ja myöhemmin Suomen ensimmäinen naispresidentti.

Kirjan herkullisin artikkeli on kuitenkin *Mari Pajalan* "Suomi 10 pistettä! – Kun Katri-Helena voitti Euroviisut", jossa pohditaan Suomen vuonna 1965 saaman viisuvoiton vaikutusta kansalliselle identiteetille. Artikkelin kirjoitusajankohtanahan Suomen mahdollinen viisuvoitto oli vielä silkkaa science fictionia.

Toisessa, Niemen ja *Markku Jokisipilän* toimittamassa Entäs jos...-kirjassa pohdiskellaan mahdollisilla, mutta toteutumatta jääneillä historiankäännteillä 1900-luvulta. Entä jos Suomi olisi jättäytynyt EU:n ulkopuolelle 1994? Entä jos oikeistovalankumouksen aalto olisi pyyhkäissyt 1930-luvulla Suomenkin yli? Entä jos UKK-poikkeuslaki olisi kaatunut eduskunnassa vuonna 1973?

Osa kirjoituksista on kuivan akateemista tekstiä "tässä artikkelissa tarkastelen sitä että..."-tyylisine johdantoineen, toisissa taas kaunokirjallisuus lyö kättä historian tutkimuksen kanssa herkullisella tavalla.

Hyvä esimerkki jälkimmäisestä on Jokisipilän hieno artikkeli "Urheilunationalismin uljas esiinmarssi - Tuoki-okuvia Helsingin 1940 olympialaisista", jossa mukana on kaiken muun mukana tulostaulukoita, brittiläisessä sanomalehdessä ollut kisaraportti sekä amerikkalaisenraali *George S. Patton* kuvailemassa Mannerheimille ranskaksi kuinka oli edustanut maataan viisiottelijana Tukholman olympialaisissa vuonna 1912.

Kaunokirjallinen ote johtunee siitä, että juuri Jokisipilä tuntee vaihtoehtohistorian tieteiskirjallisuuden alalajina. Hän nimittäin mainitsee jokusen vaihtoehtoista maailmansotaa käsittelevän tieteisromaanin, muun muassa Dickin Oraakkelin kirjan, sekä suosittelee Harry Turtledoven

World War -romaanisarjaa todellista jossittelun ilotulitusta kaipaaville.

Huolimatta teosten varovaisuudesta ensimmäinen Entäs jos -kirja sai ilmestyttyään hyvinkin ristiriitaisen vastaanoton. Yhtäällä sitä keuhuttiin jännittäväksi ja hauskaksi spekuloinniksi, joka kiusaa mukavalla tavalla mielikuvitusta, toisaalla kauhisteltiin hyvien tutkijavoimien haaskausta arveluttavaan ja perustelemattomaan oletteluun. Oltiinpa sitäkin mieltä, että tällainen faktojen vääristely on suorastaan vahingollista ja vaarallista.

Spekulaatiota dokumenttisarjana

Kontrafaktuaalista historian tutkimusta edustaa myös loppuvuodesta 2006 ja alkuvuodesta 2007 televisiossa nähty ja monen lukijan todennäköisesti edelleen hyvin muistama sarja **Kansakunnan käännekohtia**. Sarjassa tutkittiin seitsemää Suomen lähihistorian kannalta merkittävää käännettä ja suuntaa jonka historian kulku olisi saattanut ottaa.

Hyvin tehty sarja oli toteutettu puolidokumentaarisella otteella, neutraalin kertojanäänän sekä *Carl-Kristian Rundmanin* esittämän juontajan johdattaessa katsojaa ja tapahtumia eteenpäin, uskottavan oloisten haastatteluosuuksien ja filmikatkelmien tukiessa kussakin osassa sepitteellistä historiaa.

Sarjan onnistuneimpiin ja samalla hyytävimpiin osiin kuului jakso, jossa lähtökohdaksi otettiin mahdollisuus, että *Nokia* olisi myynyt 80-luvulla matkapuhelintuotantonsa Ruotsiin ja Suomen lama lähtenyt tämän johdosta vieläkin jyrkempään syöksykierteeseen. Tämä mahdollisuushan oli hyvin lähellä toteutua ja kuten olemme kuulleet, laman pahimman vaiheen aikana Suomi keikkui huomattavasti lähempänä kuilun reunaa kuin tuolloin uskallettiin kansalle kertoa.

Toinen varsin uskottava ja hyvin taustoitettu spekulatio lähtee siitä, mitä olisi tapahtunut, jos 1960-opiskelijaradikalismi olisi johtanut yhtä väkivaltaisiin yhteenottoihin kuin muualla Euroopassa. Toisin kuin tuntemassamme historiassa, monien tuolloisten opiskelijaradikaalien siirryttyä menestyksekkäästi valtionhallinnon korkeimmille paikoille, olisivat

merkittävä osa sukupolven poliittisista aktivisteista saattanut päättää päivänsä väkivaltaisissa mellakoissa.

Mahdollisuus Suomen liukumisesta fasistidiktatuuriin 1930-luvulla sai niin ikään sarjasta oman jaksonsa. Jos Mäntsälässä olisi käynyt 1932 toisin, saattaisimme edelleen kantaa seuranneiden tapahtumien häpeätaakkaa saksalaisten tavoin.

Sarjan heikoimpiin lenkkeihin kuului puolestaan sen aloittanut osa, jossa jälleen kerran esitettiin ajatus Suomesta osana Neuvostoliittoa. Paitsi että aiheeseen ei onnistuttu jaksossa tuomaan juuri mitään uutta, se suorastaan huokui kansallismielisyyttä. Jakson lopussa Suomi palautettiin jälleen itsenäiseksi valtioksi, kansannousun saadessa alkunsa hiihtokilpailun jälkimainingeissa.

Sarjan jaksoista viimeinen ei siiojittunut menneisyyteen, vaan kertoi kesällä 2011 Helsingissä kansainvälisen huippukokouksen aikana tapahtuvasta terroriteosta, jonka tekijäksi lopulta paljastuu tavallinen syrjäytynyt suomalainen. Pelottavaa on, että parissa vuodessa jakso, jossa spekulointiin suomalaisen turvaverkon pettämisellä, on menettänyt liiankin paljon science fiction -luonnettaan.

Huolimatta siitä, että kunkin jakson alussa muistettiin mainita kaiken olevan vain fiktiota, kerrattiin tapahtumien todellinen kulku ennen siirtymistä fiktion ja juontajan lopussa palauttaessa katsojat turvallisesti todellisuuteen, herätti tv-sarjan edustama jossittelu negatiivisia reaktioita.

Sarjan ensimmäisen osan esittämisen jälkeen erään iltapäivälehdessä yleisönosastolla nähtiin muun muassa nimimerkin "Ei liikaa fantasi-aa!" kirjoitus. Kirjoituksessa pelättiin, että tilanteessa, jossa lähihistoria alkaa muutenkin olla nykykuorille hämärän peitossa, tällaiset realistiseen sävyyn tehdyt esitykset sekoittavat näiden päät lopullisesti.

Aiheesta lisää:

www.uchronia.net/

www.alternatehistory.net

www.marmotgraphics.com/pod/

en.wikipedia.org/wiki/Alternate_history